

Kornēlija POKROTNIECE

Latviešu valodas institūts

SALIKTS TEIKUMS UN TĀ DAĻU SAISTĪJUMA VEIDI PIRMAJĀ LATVIEŠU GRĀMATĀ „CATECHISMUS CATHOLICORUM.” (1585)

16. gadsimta beigās gandrīz vai vienā laikā iznāca divu kristīgo konfesiju izdevumi¹. Viņā 1585. gadā iespiestajam katoļu katehismam bija lemts kļūt par pirmo iespiesto grāmatu latviešu valodā (vismaz līdz šim brīdim nevienam nav izdevies atrast kādu vēl senāku izdevumu, lai gan daudzi ir apgalvojuši, ka tādiem vajadzētu būt).

Lai gan šo grāmatiņu adresāti bija atšķirīgi, tomēr mērķis abiem izdevumiem bija kopīgs – īsumā iepazīstināt latviešus, it īpaši topošos kristiešus, bērnus, ar kristīgās mācības galvenajām tēzēm un dogmām. Izdevumu mērķis noteica šo darbu uzbūvi. Tie veidoti jautājumu un atbilžu formā, tikai vietām sniedzot kādu garāku paskaidrojošu vēstījumu.

Pirmo rakstu avotu valoda ir īpaši interesējusi pētniekus, taču ilgu laiku valodnieki ir pārāk sekojuši A. Augstkalns uzskatam, ka šie raksti „uzdod mums vairāk mīklu, nekā paši palīdz noskaidrot latviešu valodas attīstības vēsturi”². Paveiktie rakstības pētījumi³, atsevišķu savdabīgu gramatisko formu skaidrojumi⁴, strukturāli sintaktiskā līmeņa parādību apcerējumi vienkārša teikuma aspektā⁵ u. c. darbi ir atklājuši daudzām parādībām, kuras varbūt līdz tam tika uzlūkotas par aplamām un kļūdainām, atbilstes latviešu izloksnēs un tautasdziesmās, citām raduši izskaidrojumu un pamatojumu tālaika valodas tradīcijā vai precīzā izmantotā avota ievērošanā. Neskaidrības, apgalvojumi par kļūdaino, slikto valodu visbiežāk ir attiecināti uz veco rakstu sintaksi. Visi ievērojamākie latviešu veco

¹ Catechismus Catholicorum. Iscige pammacischen, no themis Papreksche Galwe gabblems Christites macibes.. Vilne Pille.. 1585, – Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken, herausgegeben von August Günther, I, Heidelberg, 1929, 243–311; Enchiridion. Der kleine Catechismus. Königsberg, 1586.

² A. Augstkalns, Mūsu vecie raksti, – Filoloģijas materiāli, Rīga, 1933, 41.

³ A. Bergmane, A. Blinkena, Latviešu rakstības attīstība, Rīga, 1986.

⁴ D. Nītiņa, Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā, Rīga, 1978; M. Rudzīte, 1586. gada katehisms kā latviešu valodas vēstures avots, – Valodas aktualitātes 1985, Rīga, 1986, 17–23; P. Vanags, „Lokatīvs” un „illatīvs” visvecākajos latviešu rakstos, – Valodas aktualitātes 1991, Rīga, 1992, 56–66; P. Vanags, Die Entwicklungstendenzen der Kasusendungen in den ältesten lettischen Sprachdenkmälern, – Linguistica Baltica, III, 1994, 121–130.

⁵ S. Lagzdina, Vienkārša teikuma sintakses īpatnības 1585. gada katoļu katehismā, – Valodas aktualitātes 1991, Rīga, 1992, 22–49; P. Vanags, Locījumu lietošanas īpatnības vecākajos latviešu rakstos, – Baltu filoloģija, VI, 1996, 71–78.

rakstu valodas apcerētāji (J. Endzelīns, A. Augstkalns, A. Ozols u. c.) ir norādījuši arī uz pārāk tiešo vācu valodas ietekmi. Visasāko spriedumu izteicis A. Ozols. Viņš atzinis, ka 16. gadsimta tekstos kaut cik pareizi ir tikai tie teikumi, kuros vārdu skaits nepārsniedz piecus⁶.

Šī raksta mērķis – izpētīt saliktu teikumu veidošanā un to struktūrdaļu saistīšanā vērojāmās sintaktiskās īpatnības, atšķirības un atkāpes no mūsdienu valodas stāvokļa un normatīvajām prasībām pirmajā latviešu valodā iznākušajā grāmatā.

Mazās divpadsmitdaļformāta grāmatiņas 68 lappusēs ir 78 salikti teikumi. Jēdziens **salikts teikums** šeit tiek lietots tradicionālā izpratnē: par saliktu sauc tādu teikumu, kas sastāv no divām vai vairākām primāri predikatīvām vienībām. Teikumu uzbūve pētīta, ievērojot grafiskā dalījuma robežas, t.i., uzskatot par vienu teikumu teksta daļu starp divām beigu pieturas zīmēm, ko šajā izdevumā pārstāv gan punkts, gan slīpsvītra. Otrs formālais kritērijs ir lielais sākuma burts.

Izplatītākais salikto teikumu tips katoļu katehismā ir tādi salikti teikumi, starp kuru komponentiem pastāv pakārtojuma sakars jeb hipotakse, turklāt biežāk lietoti ir nepaplašināti pakārtoti teikumi, attiecībā pret paplašinātajiem to skaits ir apmēram divreiz lielāks.

Turpmākajā analīzē tiks aplūkots tikai divkomponentu saistījums neatkarīgi no tā, vai saliktais teikums ir paplašināts vai nepaplašināts, jo divu komponentu saistījumā parādās gan sintaktisko attieksmju veidi, gan saistīšanas līdzekļi.

Pēc nozīmes, kāda palīgteikumam ir pret virsteikumu, katoļu katehismā atrodami 9 veidu palīgteikumi: apzīmētāja, papildinātāja, pielikuma, teikuma priekšmeta, pamatojuma, salīdzinājuma, seku, pieļāvuma un apstākļu – laika un nolūka.

Visbiežāk sastopamais palīgteikumu tips ir **apzīmētāja** palīgteikumi, kas parasti novietoti tieši vai atstatus aiz vārda, kuru paskaidro. Dažreiz šis atstatus palielinās vēl vairāk kāda paskaidrojoša iestarpinājuma dēļ, piem.: *Patteicet tam Kungam/ aisto tas gir dselixs/ vnde vingē dselestibe pallek musige/ katters vuscei mhescei ehschen doed/ katters vussems lopems scouve barribe doed/.* (293.)

Apzīmētāja palīgteikumu viscaur tekstā ievada attieksmes vietniekvārds *katrs* (*katters*). To lieto pat lokatīva nozīmē, kas šeit ir izteikta ar prievārda funkcijā lietotā senā illatīva *iekšan* pievienojumu: *exskan katre* (266.) Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā (ME II 172.) minēts, ka attieksmes vietniekvārda funkcijā vārdu *katrs* lieto augšzemnieku izloksnēs (ko apstiprina dialektologu pētījumi) un sastop Manceļa tekstos (tātad 17. gs.). Dz. Barbares veiktie pētījumi⁷ liecina, ka 16., 17. gs. vispār dominē vietniekvārds *katrs*, lai gan jau H. Adolfs norādījis, ka latvietis varot cauru dienu runāt, taču viņa runā neatradīšot neviena *katrs*, kas būtu lietots kā attieksmes vietniekvārds. Vārdnīcā ir arī tautasdziesmas piemērs:

Katra meita goda gaida,
Tai Laimiņa kroni pina.

⁶ A. Ozols, Veclatviešu rakstu valoda. – Rīga, 1965, 92.

⁷ Manuskripts Latviešu valodas institūtā.

Šī dziesma ņemta no J. Sproģa vākumiem ap Koknesi un Stukmaņiem, tātad pārejas apgabālā starp vidus un augšzemnieku izloksnēm. Šeit šķiras augšzemnieku un lejzemnieku attieksmes vietniekvārdu lietojuma tradīcija.

Ar attieksmes vietniekvārdu *katrs* dažkārt ievadīti arī **papildinātāja** palīgteikumi, piemēram: *Aisto Devs neturris toh par nenosedsigē/ katters tur valko tho varde scouve Deve vnde Kunge velte.* (257.) Tomēr biežāk ir izmantots saiklis *ka* vai attieksmes vietniekvārds *kas*; pēdējo parasti lieto tad, ja virsteikumā ir kāds ar vietniekvārdu izteikts papildinātājs: *Ko tu negrib teuv darram/ tho nebues arridsan teuv/ venam cittam darrit* (261.); *Es patteitcz teuv o Kunxs debbesce Teevs/ ka tu man cour touve vussevaldige speeke raddis es* (290.). Tātad konstrukcijas ir tādas pašas kā mūsdienu valodā.

Trešais palīgteikumu tips, kurā par saistītājvārdu ir izmantots vietniekvārds *katrs*, ir tā saucamie **pielikuma** palīgteikumi. Pēc L. Ceplīša⁸, par pielikuma palīgteikumu sauc apzīmētāja palīgteikumam radniecīgu palīgteikumu, kas konkretizē ar personas vietniekvārdu izteiktu teikuma priekšmetu vai papildinātāju virsteikumā. 1585. gada katehismā šāds palīgteikums paskaidro virskomponenta (cita palīgteikuma) papildinātāju, kas izteikts ar otrās personas vietniekvārdu: *..toeck mans praetcz laeid exskan teuv modrige bueth/ ka es rijtan ahr skiste scirde teuv atkal kalpoet varr/ katters tu dsivo vnde valdo/ ar tho Theve/ vnde Schvete Garre no musaem is musaem* (292.).

Katoļu katehismā pielikuma palīgteikums konkretizē arī uzrunu un var būt novietots vai nu tieši aiz uzrunas, vai atstatumā, piem.: *Thevs mues katters tu es exan debbes* (253.); *Kunx Jesu Christe pemin mannis katters tu valddo exskan touve va[l]sstibe/ vnde nepallaide man musige* (304.).

Šādas struktūras teikumi, kur palīgteikums ir pakārtots uzrunai, ir sastopami arī mūsdienu latviešu valodā, piem.: *Ai, vējš, kas pirmās smaržas guvis sev, Tev seju karsušo un matus skalot ļauju..* (J. Medenis)⁹. Minētais palīgteikums pieder pie apzīmētāja palīgteikumiem, lai arī neviena gramatika šādas specifiskas uzrunai pakārtotas konstrukcijas aplūkojusi nav.

Īpatnēji šie tā sauktie pielikuma palīgteikumi katoļu katehismā ir ar to, ka tūlīt aiz attieksmes vietniekvārda seko otrās personas vietniekvārds, kas pastiprina sasaisti ar atbilstošo personas vietniekvārdu vai uzrunu: *tev, katrs tu; tēvs, katrs tu*. Šādi veidoti teikumi ir atrodami arī citos 16. gadsimta rakstos. Tā, piemēram, vecākās tēvreizes (Bruno un Hāzentētera) sākas ar vārdiem: *Tēvs mūs, kas tu ekšan debesis*. Tas pats arī prūšu valodā: *Tāva Noušōn kas tu essei Endangon*. Acīmredzot tāda ir kanoniskā teksta frāze. Taču tā var būt arī vācu valodas ietekme, jo vācu valodā vēl joprojām lieto teikumus, kuros atbilstoši virsteikuma vietniekvārdam tiek lietots tas pats personu vietniekvārds (Partnerpronomen¹⁰) arī palīgteikumā pēc saistītājvārda: *du, die du ja nicht alles wissen kannst*. Vācu gramatikā tie saukti par apzīmētāja palīgteikumiem (Attributsatz).

⁸ L. Ceplītis, J. Rozenbergs, J. Valdmanis, Latviešu valodas sintakse, Rīga, 1989, 125.

⁹ Citāts ņemts no Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas, II, Rīga, 1962, 582.

¹⁰ Skat. U. Engel, Deutsche Grammatik, 2., verbess. Aufg., Heidelberg, 1988, 295.

Nenoskaidrots paliek jautājums, cik izplatītas ir šādas konstrukcijas un cik ilgi tiek lietotas latviešu rakstu valodā. Mūsdienu kanonisko tekstu tulkojumos to vairs nav.

Pamatojuma jēdzieniskās attieksmes katoļu katehismā ir izteiktas ar palīgteikumu, ko ievada saiklis *aizto*. Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā norādīts, ka šis saiklis raksturīgs tieši 16., 17. gadsimtam. Ar to tiek pamatota virsteikumā paustā doma. Šādi ir veidoti visi tā saucamie Makarismi jeb svētības teicieni, jeb, lietojot katehisma terminoloģiju, – žēlības teicieni, jo visas frāzes sākas ar vārdiem „žēlīgi ir tie“, piemēram: *..dselige gir te Lenpratige/ aisto the tho Semme apscedis*. (280.) Šajos teikumos var saskatīt arī semantisku uzslāņojumu – sekundāru **cēlonisku** nozīmi: kāpēc tie ir žēlīgi (svētīgi, svētlaimīgi)? Tāpēc, ka tie iemantos zemi, debesu valstību, Dievu redzēs utjpr.

Tātad jau pirmie latviešu valodas teksti rāda, ka attieksmes starp salikta pakārtota teikuma daļām veidojas sarežģīti un nebūt nav uztveramas viennozīmīgi.

Savdabīgi ir veidoti tie pakārtotie teikumi, kas norāda uz **salīdzinājuma** attieksmēm. Katoļu katehisms rāda divas iespējas izteikt salīdzinājumu. Salīdzinot divus objektus pēc vienas pazīmes parasti ir izmantota partikula *kā*: *mes ka pakklouscige berne* (301.); *ta pastere lounake klust/ ka ta pirme* (287.). Bet salīdzinājuma palīgteikums vienmēr ir ievadīts ar saikli *līdz kā* (*līdz < līdzs* ‘eben; gleich’), piemēram: *Vnde pammette mums muse parrade/ lidze ka mes pamettam scouvems parradenekems* (254.). Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcā šāds saliktais saiklis nav fiksēts, par to nerunā arī gramatikas. Neatbildēts paliek jautājums, vai šis saiklis ir tikai katoļu katehisma īpatnība vai ticis lietots arī citos rakstu avotos.

Īpatnēji veidots ir teikums, kas izsaka atbildi uz jautājumu, no kurienes ceļas grēki. Atbildē var konstatēt tādu valodas dinamiskās struktūras parādību kā elidācija: *The isletcz vnde oug ahran nesinnaschen/ lidse ka Paulus/ jeb ahran beessspecibe lidse ka Petrus/ jeb ahran couve vsmosche prate vnde lounibe/ lidse ka Judas grekois girr* (270.).

Pirmais un otrais teikuma struktūras elements, ko ievada saiklis *līdz kā*, varētu būt paskaidrojošs iestarpinājums, bet trešo reizi atkārtotā frāze ir ieguvusi turpinājumu, kas ietver predikatīvo kodolu, tādējādi arī divas iepriekšējās var uztvert kā salīdzinājuma palīgteikumus, kuros notikusi konsituatīva redukcija – izlaidums, kas ir izsecināms no pēdējā teikuma komponenta. Tādā veidā ir ekonomēti izteiksmes līdzekļi, bet nekas nav zudis no uztveres un saziņas iespēju viedokļa.

Apstākļu palīgteikumi, kā arī **seku** un **pielāvuma** palīgteikumi katoļu katehismā nav pārāk izplatīti, to saistīšanas līdzekļu izvēle ir samērā vienveidīga un gandrīz neatšķiras no mūsdienu latviešu valodas. Vienīgo pielāvuma palīgteikumu ievada (tāpat kā mūsdienu valodā) pakārtojuma saiklis *ja*: *..vnde ja tha mesce apgullis/ toeck mans praetcz laeid exskan teuv modrige bueht/ ka es rijtan ahr skiste scirde teuv atkal kalpoet varr.* (291.).

Šajā palīgteikumā jūtama arī sekundāra **nosacījuma** nozīme.

Laika apstākļu palīgteikumus parasti ievada apstākļa vārds *kad* (sastopamas visas trīs iespējamās palīgteikumu novietojuma pozīcijas): *Kad tas greceneks vusces souves grekes nu scudseis gir/ buos tam joprojam schoes vardes turklaet pekaert vnde scaciet* (285.); *Ritaes/ kad tu vsmodaes vnde celles/ tad scak ihten tha* (288.); *Vene kraesne luekschen jascaek kad vens vackeraes gullet ehdt* (291.).

Tomēr viens gadījums ir īpašs – laika apstākļa palīgteikumu ievada sena saikļa forma *ikam* (ar neskaidru *a* kvantitāti): *Vs tresch bues tam ar Deve dselestib ickam tas var/ sceuv no grekems cargaet/ ka ne ta pastere lounake klust/ ka ta pirme* (287.).

Salīdzinājumam šāda saikļa (paralēli formai ar garu saknes patskani) lietojums tautasdziesmā (citēts no Mīlenbaha-Endzelīna vārdnīcas):

Man galdiņš piederēja,
Ikam māsa vainagā.

Gan K. Mīlenbahs, gan J. Endzelīns šo saikli konstatējuši tikai tautasdziesmās.

Īpatnējas attieksmes dažkārt veidojas starp teikuma daļām, kur palīgteikumu ievada saiklis *ka*. Blakus nepārprotamiem **seku** palīgteikumiem, kā, piemēram: *..tha Deviske gaiscum tho scaprasschen taes Cilvekes apgaismo/ ka tas stippre pekrit vusse tho/ ko Devs..* (249.), Katoļu katehismā ir arī tādi teikumi, kuros primāra, šķiet, ir **nolūka** nozīme, bet *seku* nozīme ir tikai sekundāra. Vai arī var apgalvot, ka abas šīs nozīmes sadzīvo līdzvērtīgi, piemēram: *Vs tresch bues tam ar Deve dselestib ickam tas var/ sceuv no grekems cargaet, ka ne ta pastere lounake klust/ ka ta pirme* (287.); *Tev bues touve Theve vnde mate cenan turret/ ka tu var ilge sigot vurscon semme/ ko teuv does Devs tous Kunxs* (257.).

Līdzīgu nozīmju krustošanos A. G ā t e r s novērojis tautasdziesmās¹¹:

..Neieš tālu no mājiņas,	Šuj, brālīti, man karpītes
<i>Ka</i> es varu ganīdama	Ar sudraba sprādzītēm,
Māmuliņu apraudzīt.	<i>Ka</i> es varu tautu dēlu
	Ar kājiņu kaitināt.

A. Gāters norāda, ka līdzīgus secinājumus izteicis E. Hermanis savā pētījumā „Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze“ (Jena, 1912): „Die konsekutive Verwendung setzt übrigens Hermann, .. als eine Vorstufe für die finale Verwendung auch für das lit. *kad(a)* an.“

Mūsdienu latviešu valodā saikli *ka* **nolūka** nozīmes izteikšanai parasti nelieto. Tie daži piemēri, kas valodā līdz šim konstatēti, laikam arī ir vienīgie un parasti ceļo no gramatikas uz gramatiku.

Visu minēto tipu palīgteikumi ir pakārtoti virsteikumam (virskomponentam) ar saistītālvārdu palīdzību. Asindetiskā hipotakse (jeb bezsaikļa saistījums) katoļu katehismā nav konstatēta.

Salīdzinot ar saliktiem pakārtotiem teikumiem, saliktu sakārtotu teikumu katoļu katehismā nav daudz – tikai astoņi. Sakārtojuma sintaktiskais sakars starp komponentiem ir konstatējams vēl astoņos tā saucamajos jauktu attieksmju teikumos. Starp komponentiem parastī valda vienojuma jēdzieniskās attieksmes, kas izteiktas ar saikli *un* (*vnde*), piemēram: *Tha Kunge vardtz gir schvetietcz/ vnde vinge praetcz notek* (304.); *Tas Engels nescei*

¹¹ Piemēri ņemti no: A. G ā t e r s, Lettische Syntax: Die Dainas, Hrsg. von H. Radtke, Frankfurt am Main etc., 1993, 602.

Maring the veste/ vnde tha ehjemi no tho Schvete Garre muse Pestitai (295.); Thur gir tumscibe tappis/ kad the Judes tho Kunge Jesu gir Krustan cittis/ vnde taen deuvite stunde laiken/ brecei Jesus ar scave balxsne/ Mans Devs. Mans Devs/ kapetcz es tu maen pallaidis/ vnde ahr locame galve/ deuvi tas scouve dvescell no sceuven (297.).

Pēdējais ir jauktu attieksmju teikums ar ieprojiētā tiešo runu respektīvi citātu, kas pārtrauc stāstījumu, kurš turpinās pēc tiešās runas un ir piesaistīts iepriekšējai daļai ar saikli *un*.

Vienojuma jēdzienisko attieksmju izteikšanai starp sakārtojumā esošiem teikuma komponentiem saikli dažkārt aizstājis apstākļa vārds *tad*, citiem vārdiem runājot, iekšējo savstarpējo teikuma komponentu saistību var parādīt arī ar citiem līdzekļiem, kā atbilstošiem vārdiem vienā un otrā teikuma daļā, ar apstākļa vārdu vai vietniekvārdu atkārtojumu katras teikuma daļas sākumā, it īpaši norišu uzskaitījumā. Šāda veida teikumi veido it kā starppakāpi starp sindetisko un asindetisko jeb bezsaikļa parataksi, piemēram: *Meckloet pirmaek tho Deeve valstibe/ vnde vinge taisnibe/ tad jums vusse sche lete tappis dote (294.).* Apstākļa vārdu lietojums abās teikuma daļās (*pirmāk – tad*) norāda ne vien uz izteikto darbību secību laikā, bet apvieno, sasaista divas neatkarīgas predikatīvas vienības vienā veselumā. Apstākļa vārds *tad* veic it kā vienojuma saikļa funkciju¹².

Blakus saikļa teikumiem katoļu katehismā atrodama arī paratakse „bez gramatiskas pazīmes“¹³, kur par teikuma daļu saistītāju kalpo tikai loģiskais sakars. Tie ir teikumi, kuros 1) viena teikuma daļa papildina, paskaidro otru: *Es essme touvs Kunxs vnde Devs/ teuv nebues vairak Deves turret ka mannim ven (256.); Kunxs tu es mans stipprums vnde peskreschen/ no touve varde pusse tu man veddiss vnde vsturris (305.)* vai 2) izsaka otrā teikuma daļā paustā sekas, rezultātu: *Redse/ es essme tha Kunge kalpoen/ man notek petcz touve vaerde (295.); Kunkxs Devs vs teuv cerr es/ nelaide man kounan tap/ Kunx Devs es tu mans pallixs vnde skidre/.. (305.).*

Jēdzieniskās attieksmes arī šajos teikumos ir ar vienojuma nozīmi, ko nereti pastiprina kāda kopīga sintaktiska vienība, piemēram, uzruna.

Ir gadījumi, kad asindetiski savienotās daļas pauž loģisku pretstatu, ko pastiprina arī pretējas nozīmes vārdu lietojums, piemēram: *O mans Devs vnde Kunxs, giem vusse no man/ kas man turras no theuv/ o mans Devs vnde mans kunxs dode man vusce/ kass man pi teuv velck.* Taču atkārtotā uzrunas grupa norāda uz līdzīgu komponentu uzskaitījumu, līdz ar to šeit varētu saskatīt arī vienojuma attieksmi. Uzskaitījums parasti neprasa saistītājvārda lietojumu, tāda nav arī šeit.

Neatkarīgi no tā, kādas jēdzieniskās attieksmes veidojas starp saliktā teikuma daļām, kopumā arī parataksē dominē sindetiskais daļu saistījums.

Noslēgt šo aprakstu par saliktu teikumu pirmajā latviešu valodā iespēstajā grāmatā varētu ar dažiem secinājumiem.

¹² Par līdzīgu parādību tautasdziesmās raksta A. Gāters, Op. cit., 571.

¹³ Šādu apzīmējumu lietojis J. Endzelīns, rakstot par pakārtojuma teikumiem, sk. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīga, 1951, 1037.

1. Katoļu katehismā ir pārstāvēts visai plašs saliktu pakārtotu teikumu klāsts ar bagātīgām sintaktiski jēdzieniskajām attiecībām starp komponentiem.

2. Salīdzinoši maz šajā darbā izmantoti salikti sakārtoti teikumi, turklāt vienveidīgas ir jēdzieniskās attiecības starp sakārtotajiem komponentiem – dominē vienojuma nozīme.

3. Gan sakārtotajās, gan pakārtotajās teikuma komponenti savstarpēji saistīti ar saistītājvārdu palīdzību, tikai atsevišķu salikto sakārtoto teikumu daļas saistītas bez saistītājvārda.

4. Dažu palīgteikumu veidošanā saskatāma vācu valodas ietekme (pielikuma palīgteikumi ar *katrs tu*), tomēr kopumā salikto teikumu sintakse ir tāda pati kā joprojām mūsdienu latviešu valodā. Tā atšķiras ar dažu šodien netipisku saistītājvārdu lietojumu, bet šādam lietojumam lielākoties var atrast atbilstmes tautasdziesmās vai izloksnēs.

„...vecākais sakarīgais latviešu valodas teksts ir ļoti kļūdainais 1585. g. katoļu katehisms,“ raksta J. Endzelīns „Ievadā baltu valodniecībā“, iepazīstinot ar latviešu valodas un valodniecības vēsturi un avotiem, taču pāris teikumus tālāk piezīmē, ka „šo (nelatviešu rakstīto) tekstu kļūdainā valoda īsti maz atšķiras no tagadējās rakstu valodas“¹⁴. Otrā piezīme lielā mērā ir attiecināma uz salikta teikuma sintaksi.

ZUSAMMENGESETZTER SATZ UND SEINE BINDUNGSARTEN IM ERSTEN LETTISCHEN BUCH „CATECHISMUS CATHOLICORUM.“ (1585)

Zusammenfassung

Im ersten gedruckten lettischen Buch „Catechismus Catholicorum.“ aus dem Jahre 1585 sind 78 zusammengesetzte Sätze enthalten. Nur 8 davon sind Satzreihen, zwischen deren Komponenten einartige syntaktisch-begriffliche Relationen in konjunktiver Satzverknüpfung dominieren. Es gibt auch 8 komplexe Sätze, die sowohl parataktische als auch hypotaktische Relationen aufweisen. Zu unterscheiden sind 9 Arten der Subordination. Sowohl Satzreihen als auch Satzgefügen ist die Komponentenverknüpfung mittels Bindewörter eigen, ohne Bindewort wurden nur einzelne Bestandteile von Satzreihen verknüpft.

Die lettischen Sprachwissenschaftler waren bisher darin einig, dass die konjunktionslose Satzverknüpfung eine ältere Erscheinung ist. Das untersuchte Material bezeugt jedoch das Gegenteil. Zu beobachten ist gewisser Einfluss des deutschen Satzbaues, nämlich der Attributsätze zum Partnerpronomen, auf die Gestaltung von Satzgefügen im Lettischen. Die Struktur von Sätzen unterscheidet sich im ganzen nur wenig von der jetzigen Schriftsprache.

Kornēlija POKROTNIECE
Latviešu valodas institūts
Akadēmijos laukumā 1
LV-1050 Rīga
Latvija
E-pasts: latv@ac.lza.lv

Gauta 1989 02 09
Priimta spausdinti 1998 03 23

¹⁴ J. Endzelīns, Darbu izlase IV 2, Rīga, 1982, 402, 403.